

1 Marknadsekonomin gränsvillkor

av Gunnar Eliasson

Valet mellan central politisk styrning och en fri marknadshushållning påverkar i hög grad en ekonomis långsiktiga tillväxt. Detta val har under senare år kommit att stå i centrum för IUIs forskning. En utgångspunkt har varit den begränsade kunskap om hur en nationell ekonomi fungerar som kännetecknar alla beslutsfattare, och kanske i första hand den centrala statsmakten. Den senare måste "förstå" såväl ekonomin i sin helhet som de egna åtgärdernas inverkan på ekonomin och dess beslutsfattare. Särskilt svårt är att få ett helhetsgrepp på ekonomins dynamik och långsiktiga ekonomiska utveckling. Möjligheterna till helhetsuppfattning sätter snäva gränser för politiken.

Ingen ekonomi kan dock fungera effektivt utan en viss *ordning* i form av regler, lagar, konventioner, etik och kulturell gemenskap. Men det finns en gräns, bortom vilken ordningen kväver initiativ. Var den gränsen går har blivit en allt viktigare fråga i forskningen, som alltmer måste koncentreras till utformningen av ekonomins institutioner. Den svenska ekonomin hör till de mest politiska ekonomierna bland industriländerna utanför det tidigare östblocket. Dessa problem är därför mycket aktuella i vårt land, särskilt mot bakgrund av den "pågående krisen", som kräver centrala politiska beslut om hur radikala systemförändringar skall genomföras. Det är en mycket grannliga uppgift för de politiker som själva bidragit till att skapa Sveriges kris att klara den betydligt mer kompetenskrävande uppgiften att komma ur krisen.

För närvarande går forskningen på IUI om dessa problem under samlingsrubriken *Marknadsekonomin gränsvillkor* (se s. 112). Problemet är hur den *optimala ordningen* etableras. Vi angriper problemet från ett stort antal utgångspunkter. Projektet utnyttjar därför en stor del av den inom institutet pågående forskningen och visar på hur man kan organisera forskningen på ett decentraliserat sätt och samtidigt uppnå de synergier som krävs för att några av samhällets stora frågor skall kunna belysas i ett sammanhang. Ytterligare två stora projekt har blivit särskilt viktiga, för att skapa den helhetsbild av

svensk ekonomi som vi eftersträvar, nämligen *Europaprojektet* (se s. 119) som belyser svensk industris alltmer omfattande integration med omvärlden samt projektet *Arbetsmarknadens institutioner* (se s. 126) som behandlar människans förmåga att med kompetens bidra till produktionen, samt att själv klara de anpassningar som en tillväxtekonomi kräver. Människan påverkar i hög grad utformningen av ekonomins institutioner genom den politiska processen. Östeuropas kaotiska ekonomiska situation och försöken att samtidigt såväl avreglera EG internt som centralstyra det från Bryssel ger dessa projekt inte bara förstärkt aktualitet. De förändringar som äger rum i världen utgör samtidigt ett utomordentligt intressant studiematerial, som den svenska politiken kan lära sig av.

Tre frågor

De frågor som tas upp är för det *första* långsiktiga till sin natur. Den ekonomiska tillväxten står i centrum som målvariabel. Vilka grundläggande förutsättningar måste vara uppfyllda för att en marknadsekonomi skall fungera bra vad gäller uthållig tillväxt med rimliga fördelningskonsekvenser? Vilka krav måste ställas på företag och individer? Var går gränsen för meningsfull ekonomisk politik? Var, och hur långt, kan politik, byggd på central kunskap förbättra medborgarnas ekonomiska situation? Vid vilken grad av central politisk inblandning börjar en marknadsekonomi fungera dåligt?

Vi ställer för det *andra* frågan vilka institutioner en fungerande marknadsekonomi kräver (Eliasson 1992d). Vi har funnit det nödvändigt att studera det ägande (property rights), den minimala ekonomiska frihet, samt de regler och den etik som krävs för att de produktivitetsskapande marknads-mekanismerna skall fungera i ett sammanhang. Nyföretagandet kan visas ha stora positiva effekter på mycket lång sikt. Vad bestämmer nyföretagandet i ekonomin (se Braunerhjells artikel)? Är det för lågt och har det hämmats av de stora företagens dominans, den offentliga sektorns regleringar och skatter, eller av en för långsam utslagning av dåliga företag? Hur ser den organisation av ekonomin ut som är effektiv när det gäller att mobilisera tillväxtkrafterna, men som inte utsätter människorna för alltför stora, oförutsebara förändringar

i deras ekonomiska närmiljö, det vill säga hur sänker man individens risknivå, så att människorna inte genom det politiska systemet motsätter sig förändringar? Det senare handlar i betydande utsträckning om hur landets socialförsäkringssystem konstruerats. Hur balansen mellan ekonomisk effektivitet och social stabilitet ordnas politiskt avgör på lång sikt landets konkurrenskraft och ekonomiska framgång. Det är därför särskilt angeläget att kunna få ett kvantitativt grepp på hur politik i dag, för att tillgodose den nuvarande generationens kortsiktiga intressen, påverkar *nästa generations välfärd*. Svaret ligger i hur de institutioner som reglerar samspelet mellan ekonomi, kultur och politik utformas.

Den *tredje* frågan är mer teknisk. Hur påverkar man egentligen från centralt håll en ekonomi som via utrikeshandel, produktion och investeringar samt finansiella transaktioner är hårt integrerad med övriga industriländers ekonomi? Vad kan regering och riksdag åtgärda i syfte att förändra inkomster-
nas fördelning, att påverka de privata förmögenheternas storlek eller att minska arbetslösheten om de svenska företagens investeringar, som ett resultat av sådana åtgärder, ökar i utlandet i stället för i Sverige eller om kompetent arbetskraft av åtgärderna lockas ut ur landet? Vilka uppgifter utöver att hindra inflation med hög arbetslöshet har politiken, när den svenska räntan sätts av de internationella finansmarknaderna? Inom projektet *Marknads-ekonomins gränsvillkor* studeras ett försummat alternativ till konventionell makropolitik, nämligen att förändra ekonomins institutioner.

För enkel analys utan sammanhang leder lätt fel

Att uppnå resultat som kan vägleda politiken och föra tänkandet in på nya banor förutsätter svar på ovannämnda "stora" frågor. Utan ett intellektuellt system, en teori med vars hjälp de stora frågorna kan besvaras, har svaren på de mindre delfrågorna ett mycket begränsat intresse. De blir till och med ofta felaktiga därför att sammanhanget tappas bort. I betydande utsträckning saknar dock nationalekonomin metoder att studera stora systemfrågor. Vad som av tradition exkluderats i analysen är just institutionella förändringar. Detta är olyckligt eftersom ekonomisk tillväxt handlar om långsiktiga förlopp

som påverkar ekonomins institutioner och organisation. En förklaring av ekonomisk tillväxt kräver därför också en förklaring av ekonomins organisation och aktörernas (företagen, individerna) dynamiska beteende i marknader. Här har forskningen knappast börjat. Utvecklingen av de nya, nödvändiga metoderna hämmas dessutom av de betydande akademiska risker som är förenade med att ge sig in på nya forskningsområden, som berör flera olika akademiska discipliner och där metoderna ännu inte stabiliserats. Detta är beklagligt och understryker behovet av många röster inom forskningen.

IUI har under större delen av sin tillvaro engagerat sig i långsiktigt syftande, tvärvetenskapliga forskningsproblem som vi ansett viktiga och försummade, och flera gånger tagit på sig stora, riskabla forskningsuppgifter, där såväl ny metodutveckling som omfattande datainsamling krävts. Denna innovativa, akademiska tradition önskar vi fortsätta och förstärka. Projektet *Marknadsekonomin gränsvillkor* hör dit.

Nya metoder krävs

När färdiga metoder inte kan hämtas direkt från litteraturen måste de utvecklas. IUI arbetar därför sedan många år med utvecklingen av en kvantitativ metod – en modell av vad vi kallar *den experimentellt organiserade ekonomin* – med vars hjälp det är möjligt att studera hur händelser på den nivå där beslut fattas påverkar den makro-ekonomiska utvecklingen. Eftersom sådana beslut fattas i företag och av individer måste de alltid ha en effekt på både lång och kort sikt. Om makroanalysen tas ned på den nivå där besluten fattas blir det dessutom möjligt att studera just avvägningen mellan lång och kort sikt, samt mellan ekonomisk tillväxt och människornas individuella välfärdsupplevelser (inkomst, ekonomisk trygghet, fördelning etc). Det handlar om hur värden i dag blir högre värden i morgon. Finansmarknaderna har en central roll när det gäller avvägningen mellan lång och kort sikt. Detta illustreras av venture-marknadens svårigheter att finansiera nyetableringar. Den långa sikten är avgörande för såväl entreprenören själv som hans finansörer, och en gemensam kompetensnivå hos ägare och finansörer är nödvändig för att affärsrisken skall kunna hållas låg och långsiktiga inve-

steringar komma till stånd (se Pelikans och Meyersons artiklar). Mikro-makro-analys blir därmed en metod inom vars ramar konsekvenserna på makronivå av begränsningar i individens och företagens frihet att fatta egna beslut kan studeras.

Storleken, ambitionsnivån, den praktiska inriktningen samt risknivån gör dock att även om projektet *Marknadsekonomin gränsvillkor* är långsiktigt syftande *grundforskning* så kan anslag för denna typ av stora projekt normalt inte sökas från reguljära forskningsstiftelser. Finansiering måste ordnas på annat håll. Även inom forskningen krävs en kompetent venture-marknad. IUI har under hela sin 50-åriga historia varit en sådan akademisk venture-institution – en privat akademi. Vår tidigare forskning gör oss dessutom väl rustade att ta hand om denna typ av stora projekt, syftande till att uppnå den *helhetsuppfattning* som krävs för att klargöra var gränserna för meningsfull ekonomisk politik går. Det som är nytt, det som höjer projektets innovationsnivå och det som utgör den stora utmaningen är samordningen av delprojekt, så att ett intellektuellt grepp på helheten, den ekonomiska tillväxten, skall kunna uppnås. Såväl en jämförelse av olika länder, som en ekonomisk historisk studie visar att ekonomisk tillväxt inte är en självklarhet. Samma jämförelse visar även att en fri marknadsekonomi är någonting mycket ovanligt, samt – vilket är värt att notera – att ingen känd organisationsform utöver en någorlunda fri marknadsekonomi har varit kapabel att skapa långsiktigt uthållig och snabb ekonomisk tillväxt. Detta gör angivandet av gränser för central ekonomisk politik till en självklar uppgift för den ekonomiska forskningen.

Politik som förstör

Att föra klok politik är svårt och politikernas incitament är inte alltid utformade för samhällets bästa, särskilt när hänsyn tas till nästa generations bästa. Erfarenheter från såväl utvecklade industriländer som u-länder och inte minst öststaterna visar att mindre väl genomtänkta, offentliga ingrepp i en marknadsekonomi kan få katastrofala följder för ett lands långsiktiga ekonomiska utveckling. Detta gäller framför allt ingrepp som berör ekonomins

institutioner och organisation, det vill säga de förhållanden som reglerar företagens och individernas incitament och möjligheter att bidra till samhällets produktion (se Pelikans och Fölsters artiklar). Av samma skäl har de nödvändiga försök till reformering av rådande ordning mot mera marknadsmässiga lösningar, som för närvarande pågår i flera industriländer, ofta misslyckats, och ibland på ett sådant sätt att det nödvändiga regimskiftet äventyrats (se Fölster m.fl. 1993). Att belysa konsekvenserna av olika offentliga ingrepp är därför en viktig del av projektet *Marknadsekonomin gränsvillkor*.

De olika delprojekten har valts för att de var för sig skall ge svar på mycket konkreta frågor med hjälp av internationellt erkända vetenskapliga metoder. För att det skall bli möjligt att med hjälp av dessa delstudier skapa den helhetsbild av en ekonomis dynamik som krävs för att klarlägga just gränserna för politikens möjligheter att höja landets välfärd måste dock nya metoder utvecklas för (a) att föra mikroresultaten (företaget) upp till makroplanet samt (b) att kunna studera utvecklingen över tiden. Själva valet av metodik påverkar i hög grad tolkningen av de data som används. Innan dessa metoder utvecklats på ett sådant sätt att betydelsen av val av metod kan beaktas bör nationalekonomisk analys inte läggas till grund för långtgående ekonomisk-politiska åtgärder. Mycket stora ekonomiska värden har förstörts när politik förts efter felaktiga råd. En vanlig orsak till att den ekonomiska tillväxten upphört har varit att allokeringsfunktionerna på de olika marknader som sköter resursernas fördelning och användning förstörts av regleringar, förbud och skatter. Arbetsmarknaden är ett exempel. Den offentliga tjänsteproduktionen är nästan totalreglerad och i stora delar skyddad mot konkurrens. Vi har redan nämnt hur regleringen av finansmarknaderna höjt den politiska risknivån och gjort långsiktigt syftande projekt olönsamma. Ett annat exempel är politikens inverkan på det industriella klimatet i Sverige. Är den sjunkande nyetableringstakten i Sverige under hela efterkrigstiden ett resultat av ett samtidigt försämrat företagsklimat, (se Braunerhjelm artikel)? I vilken utsträckning (se Anderssons artikel i denna skrift, samt Braunerhjelm 1990) beror utflyttningen av svensk industris tillverkningskapacitet till utlandet på ett

under många år politiskt osäkert investeringsklimat i Sverige, på osäkerheten kring EG-frågan eller på rent ekonomisk-tekniska överväganden. Analysen av dessa frågor kommer tills vidare att halta. Ingen tillfredsställande metod finns för närvarande att arbeta in effekterna av förändrade politiska värderingar i ekonomiska modeller. Dessutom existerar ännu inga företagsbaserade makromodeller, som är kapabla att förklara utlandsetableringarnas betydelse för ett lands ekonomi (se vidare projekt IV.1e).

Hur ser den optimala ordningen ut?

Offentliga ingrepp kan ske i olika steg. Ett vanligt första steg mot ökad offentlig inblandning är att en marknad regleras. Det andra steget är en ökning av den offentliga finansieringen. Slutligen kan även produktionen ske i offentlig regi (nationalisering). Men det är viktigt att komma ihåg att en ren marknadsekonomi är en abstraktion som inte kan existera. Alla ekonomier har varit och är reglerade i olika hög grad. Ofta handlar det om begränsningar av marknadsaktörernas handlingsfrihet, där begränsningarna annars skulle ha skapats genom självreglering i marknaden. Många industriländer har socialiserat en stor del av tjänsteproduktionen. Offentliga ingrepp handlar därför om att öka eller minska graden av offentlig styrning, och analysen blir en fråga *dels* om hur mycket reglering och hur många begränsningar som är bra för ekonomins funktioner, *dels* om regleringsinslagen sköts bättre av det offentliga än av marknaden själv. För många regleringar och begränsningar hämmar innovationskrafterna i ekonomin. För lite ordning gör den dagliga koordineringen ineffektiv, något som inte minst höstens (1992) störningar i finanssystemet illustrerar. Slutligen, och inte minst betydelsefull är frågan hur privatiseringar och avregleringar skall genomföras.

Regleringar påverkar ofta industrin direkt. Offentlig finansiering och produktion verkar däremot indirekt genom att skapa skatteklar i prisbildningen, genom att påverka de offentliga tjänsternas kvalitet, samt via infrastrukturens sammansättning. Även om de senare effekterna är indirekta, är det i dag en vanlig uppfattning att de påverkar landets ekonomiska

utveckling minst lika mycket som direkta regleringseffekter. En uppgift för projektet *Marknadsekonomin gränsvillkor* är därför att beskriva hur den *optimala ordningen* mellan en ren marknadsekonomi och en centralt styrd ekonomi skulle kunna se ut, samt vilka egenskaper den har.

Institutionerna styr

De delprojekt som hittills bedrivits inom projektet *Marknadsekonomin gränsvillkor* är såväl principiella/teoretiska som empiriska till sin natur. Teoretiska studier pågår kring frågan hur de institutioner som reglerar ekonomin och marknadernas dynamik bäst skall utformas. Ett problem som särskilt kommer att studeras utifrån ett långsiktigt historiskt perspektiv är samspelet mellan (1) äganderätten (property rights), (2) individers och institutioners *frihet* att ta ekonomiska initiativ och fatta självständiga beslut samt (3) den *lagstiftning* och den *etik* som ser till att den ekonomiska frihetens gränser iakttas av aktörerna. Den *ena* sidan av detta problem (effektivitets-sidan) handlar om att ge ekonomin en öppen, experimentell organisation. Den *andra* (sociala, politiska och försäkrings-)sidan handlar om att göra individer och även företag villiga att acceptera den experimentella organisationens sociala villkor, nämligen att många försök och misstag ofta krävs för att få fram några få riktigt bra lösningar. Detta är motsatsen till den i tidigare ekonomisk-politisk debatt förhärskande planerarsynen, den att misstagen skulle minimeras genom bättre prognoser och bättre central överblick. Det som blev ett affärsmisslag är sällan, som man då uttryckte sig, ett resultat av dålig planering. Ett affärsbeslut kan inte, och bör inte (Eliasson 1990), vara garderat mot alla upptänkliga möjligheter till misslyckande. Beslut måste ofta fattas långt innan man med någon säkerhet kan bedöma konsekvenserna av ett nödvändigt steg mot senare möjliga affärsframgångar.

Vår forskning pekar entydigt mot att bra prognoser, central överblick och planering kan vara en nog så aktningvärd ambition, men leder ofta helt fel, särskilt på den nivå där viktiga politiska beslut fattas. Klara gränser finns

för möjligheterna att föra framgångsrik ekonomisk politik på prognoser.¹ Däremot finns det betydande möjligheter att genom en lämplig utformning av ekonomins institutioner ta ned beslut till de nivåer där lokal kompetens och information finns, i företag och hos individer, och på detta sätt utnyttja marknadssystemets enastående förmåga att effektivt allokera och använda ekonomins resurser och begränsade tillgång på mänsklig kompetens. Det är viktigt att forskningen klargör hur dessa institutioner ser ut och därmed också var gränserna går för välfärdsskapande offentlig inblandning i marknadens mekanismer.

Ekonomisk organisation, konkurrenskraft och ekonomisk tillväxt (dynamisk mikro-makroanalys)

Den ekonomiska tillväxten drivs av konkurrens via fyra olika selektionsmekanismer: *Nya* innovativa *företag etableras*, existerande företag *omorganiseras*, eller tvingas höja sin prestanda genom *rationaliseringar*. De företag som inte klarar konkurrensen *läggs ned* (Eliasson 1992c, 1993). Ekonomisk organisation och institutioner bestämmer hur effektiva dessa selektionsmekanismer är.

Projektet *Marknadsekonomins gränsvillkor* har som ambition att kvantifiera dessa mekanismer. Det har därför organiserats kring tre olika frågor som representerar olika organisationsformer i ekonomin. Den *första* frågan gäller regleringars, särskilt etableringshindrens, inverkan på tillväxten. Den *andra* gäller tillväxteffekterna av mer eller mindre socialiserad tjänsteproduktion. Vad betyder storleken på den offentliga sektorn, dess finansiering och inriktning för ekonomisk utveckling? Dessa två frågor delar på ett traditionellt sätt upp två skilda forskningsfält: analysen av marknader och analysen av offentligt styrd produktion. Den uppdelningen är missvisande eftersom marknadsmekanismerna verkar överallt, även inom den offentliga sektorn, om än under dess speciella institutionella begränsningar. Om marknadsmekanismerna är för kraftfulla sprängs ofta de regelsystem med vars hjälp man försökt hålla dem i schack, något som inte minst valutareglerarna i olika länder under senare år

¹ Se på denna punkt Michail Antonovs och Georgi Trofimovs intressanta uppsats (1991).

erfarit.¹ Traditionell, partiell analys med statiska metoder har ingen möjlighet att fånga denna institutionella dynamik och leder därför mycket lätt till missförstånd. Själva uppdelningen av forskningsfältet ger offentlig produktion en särprägel och en särbehandling som kräver en bättre motivering. Den tredje frågan knyter därför ihop de två första och gäller vilka de makroekonomiska konsekvenserna är av olika lösningar på ekonomins organisation, agenter beteende och konkurrensens former. Dessa effekter kan vara *mycket* stora.²

Frågan kan bara besvaras med hjälp av en kvantitativ mikro-makroanalys inom vilken just valet mellan marknadsstyrning och politisk styrning kan studeras. Ökad effektivitet i forskningen kan uppnås genom att delprojekt systematiskt samordnas. Att föra partiella mikroresultat upp till makroplanet via marknaden eller styrda ekonomiska system är ett exempel. På makronivån fattas politiska beslut med omfattande positiva och negativa ekonomiska konsekvenser. Politiken kan i olika grad riktas in på att påverka villkoren för beslutsfattande på mikronivån eller mot att försöka styra vissa variabler direkt. Kombinationsmöjligheterna är i det närmaste oändliga. Det är här vetenskapen vet minst. I dag kan vi dock inte, som de glada samhällsingenjörerna under tidig efterkrigstid, blunda för den stora risken att göra fundamentalt fel i politiken. Vi är särskilt angelägna om att inom projektet *Marknadsekonomin gränsvillkor* kunna belysa och kvantifiera de långsiktiga "intergenerationella" effekterna av olika former av ekonomisk politik, särskilt den politik som ändrar ekonomins institutioner.³ Nedan följer exempel på sådana projekt som håller på att förberedas.

¹ Se Oxelheim 1988.

² En sammanhållen modell för hela ekonomin, som kvantifierar dess effektivitetsskapande ekonomiska mekanismer har under många år byggts upp inom institutet. Kring denna mikro-makromodell, som bygger på individuella företagsmodeller och en explicit modell av olika marknadens dynamiska egenskaper har ett mycket omfattande datainsamlingsarbete utförts, av en typ som ej tidigare genomförts i något annat land. För en presentation av modellen och databasen, se s. 106 samt den nyligen utkomna IUI-boken *MOSES Database*, 1992.

³ Se Eliasson & Taymaz 1992.

Nyetableringar och konkurser avgörande både på kort och mycket lång sikt

Forskningen kring nyetableringarnas betydelse – det lilla som gjorts i Sverige har gjorts på IUI (Dahmén 1950, Du Rietz 1975 och 1980 etc, Eliasson 1991a, Braunerhjelm & Carlsson 1993) – har inte kunnat påvisa stora direkta effekter på makroekonomin. De stora omedelbara effekterna är indirekta via en ökad marknadskonkurrens. De direkta effekterna kommer på mycket lång sikt. De statistiskt svårfångade långsiktiga resultaten har tyvärr bidragit till en traditionell uppfattning bland ekonomer att nyetableringarna inte betyder särskilt mycket för ekonomisk tillväxt. Den traditionen passade 60-talets centralistiska politiker alldeles utmärkt, men bygger på en fundamental missuppfattning av hur en dynamisk ekonomi fungerar. Den tar inte hänsyn till att de positiva makroeffekterna av nyetableringar tar *mycket* lång tid. Vi vet också att det på kort och medellång sikt är ett bättre utnyttjande av existerande resurser och installerad bästa teknik som förklarar större delen av produktivitetstillväxten (se Carlsson 1989, 1991, 1992a och 1993, Eliasson 1992c).

Nationalekonomin saknar i dag allmänt vedertagna metoder att kvantifiera och resonera sammanhängande såväl om dessa mycket långsiktiga effekter av ekonomiska händelser i dag, som om de indirekta mekanismer som påverkar marknadskonkurrensen. Deras betydelse har därför underskattats i den ekonomisk-politiska diskussionen som haft en klar tendens att koncentreras till det som man kunnat mäta och trott sig förstå. Men en ekonomi utan en vital, innovativ nyetableringsverksamhet, samt en kraftfull utsortering av icke konkurrenskraftig produktion (konkurser) blir så småningom en ekonomi med låg prestanda, något som inte minst erfarenheten från skyddad offentlig produktion illustrerar.

Konkursinstitutionen viktig

Vad vi kallar den experimentellt organiserade marknadsekonomin kännetecknas av betydande oförutsebarhet på alla nivåer. Även på makroplanet är tillväxten ofta mycket ojämn. På lägre aggregationsnivå blir svårigheten att

förutse utvecklingen ännu större. Beslut i marknaden måste därför alltid till betydande del läggas upp som experiment som genomförs i fullt medvetande om att de kan misslyckas. I näringslivet blir därför felaktiga beslut och affärsmissstag en del av den normala arbetsmiljön och skall betraktas som en normal kostnad för ekonomisk utveckling. "Konkursinstitutionen" är en lika viktig funktion som nyetableringarna. "Konkursen" eller det totala finansiella misslyckandet är självfallet en mindre lyckad konsekvens när det gäller ekonomisk-politiska beslut.

På den politiska nivån blir misstagen ofta förödande för hela ekonomin. Men den stökiga miljö som den experimentellt organiserade ekonomin utgör uppskattas inte av människorna. De önskar mer ordning och ber ofta sina representanter, politikerna, skapa mer ordning, något som det politiska systemet har ytterst begränsad kompetens att åstadkomma utan att samtidigt förstöra marknadsekonomens allokeringmekanismer. En fungerande, snabbt växande ekonomi måste hela tiden upprätthålla en betydande variation i den industriella strukturen för att kunna klara många, och ibland stora affärsmissstag, och ändå visa upp en någorlunda stabil utveckling på makroplanet. Denna variation upprätthålls just genom innovationer, nyetableringar och en ständig utsortering av de dåliga företagen. Det sociala problemet kan därför inte lösas genom att marknadskonsekvenserna stoppas utan bara genom att ett fungerande socialförsäkringssystem byggs upp i ekonomin. Det visar sig nu, när den svenska välfärdsekonomin närmar sig finansiell kollaps (Eliasson 1992a), att inte ens socialförsäkringssystemets organisation kunnat lösas på ett kompetent sätt inom det politiska systemets ramar.

Socialförsäkringssystemet fungerar kanske bäst i privat regi!

Det har under senare år blivit allt vanligare att tala om "nedmonteringen av den svenska välfärdsekonomin". Projektet *Marknadsekonomens gränsvillkor* anlägger en helt annorlunda syn. Vi konstaterar att större delen av de uppgifter som ålagts den svenska offentliga sektorn, särskilt socialförsäkringssystemet, handlar om tjänster som efterfrågas i varje ekonomi. Stora delar av denna tjänsteproduktion, inklusive försäkringstjänsterna, skulle utan vidare

kunna ske under marknadens villkor, varvid i första hand individerna själva, tillsammans med ett stort antal privata producenter skulle bestämma produktionens inriktning.

Vad vi i dag, på område efter område kan konstatera är att det offentliga har misslyckats, men att en privat lösning bör ha förutsättningar att fungera. Att gradvis släppa in privat konkurrens på tidigare konkurrenskyddade marknader, som utbildning, arbetslöshetsförsäkring och sjukvård, är exempel på ekonomisk politik som riktar in sig på att utnyttja marknadens institutioner för att höja kvaliteten i produktionen. Det är också exempel på ett marknadsexperiment med små sociala risker jämfört med det centrala övertagande av utbildning, arbetslöshetsförsäkring och sjukvård som ägt rum. Men privatisering av socialförsäkringssystemet kräver kompetens, och erfarenheter från andra länder bör studeras noggrannare än hittills, så att den angelägna privatiseringen också kan genomföras effektivt (Fölster m.fl. 1993).

Den makroekonomiska betydelsen av ett effektivt utnyttjande av information

Simuleringsexperiment har utförts på institutets företagsbaserade makromodell, i syfte att studera de makroekonomiska konsekvenserna av centralt ekonomisk-politiskt beslutsfattande grundat på bristfällig eller felaktig information. Experimenten har lagts upp så att informationsutnyttjandet i ekonomin varit mer eller mindre centralt styrt, samt att företagen tvingats utnyttja "politiskt redigerad" information, som mer eller mindre förvrängt den ekonomiska verkligheten. Det visar sig i denna modellanalys att ju mindre central kontroll av ekonomins informationshantering, desto bättre tillväxtresultat på lång sikt. Samtidigt höjs ekonomins tillväxt ju mer differentierad den information är som får tillfälle att påverka investeringsbesluten (Antonov & Trofimov 1991). Förbud mot insiders är ett exempel på sådan informationsreducerande politik som leder till lägre tillväxt på lång sikt (Eliasson 1990, Antonov & Trofimov 1992. Jämför även Meyersons artikel). Institutet har på denna punkt etablerat ett samarbete med ryska forskare som arbetar med

problemet hur ordning kan etableras i en ekonomi som försatts i ett kaotiskt tillstånd, det vill säga hur institutioner skall utformas som gör det möjligt för marknadens normala prismekanismer att fungera någorlunda tillfredsställande. Detta är centralt i såväl mogna välfärdsstater med problem, som tidigare centralplanerade ekonomier.

En modern, diversifierad industriell ekonomi är mycket robust i den bemärkelsen att den kan misshandlas politiskt en hel del och länge, innan negativa effekter börjar bli tydliga. Ett särskilt viktigt ekonomisk-politiskt problem är möjligheten att genom institutionella och andra förändringar tillgodose de nuvarande (röstande) generationernas intressen, på bekostnad av senare generationer.

Vem ansvarar för nästa generation?

Ekonomisk politik har av tradition bedrivits från utgångspunkten att åsyftade effekter alltid kan uppnås och att det är ett politiskt misslyckande att inte kunna uppnå dessa mål. Den andra ordningens fel, nämligen negativa sido-effekter av politiken har sällan beaktats. Detta förhållande förklaras av att nationalekonomin nästan genomgående arbetar med modeller inom ramen för vilka ett tillstånd av fullständigt informerat beslut på alla nivåer är möjligt att uppnå (Axell 1985, Pelikan 1988 och 1992). Därför innebär välplanerad ekonomisk politik att målen nås och att alla sidoeffekter är förutsedda. Praktiskt taget all så kallad policy-analys använder modeller av denna typ. I projektet *Marknadsekonomin gränsvillkor* studerar vi ekonomiska misstag av både andra och första ordningen och vi ägnar störst uppmärksamhet åt de verkligt stora fel som begås när statsmakten inte har kompetens att begränsa sin ekonomisk-politiska ambition till politik som ger ett någorlunda kontrollerbart utfall. Vi studerar särskilt avvägningen mellan konsekvenser på kort och lång sikt. Var är den ekonomiska närsyntheten störst; i aktiemarknaden eller i det politiska beslutsmaskineriet? Beror ekonomisk närsynthet på medvetna beslut eller på att effekterna tar så lång tid på sig att dagens beslutsfattare inte förstår vad de ställer till med? Låt oss anta att de ambitiösa välfärds-ekonomierna råkat ut för just detta problem; man har ätit av den kaka som

egentligen skulle ha sparats för (investerats åt) nästa generation. När denna effekt så småningom hinner ifatt beslutsfattare i den mogna välfärdsekonomin, blir det politiska problemet det omvända. Att montera ned välfärdsstaten till en nivå som inte skapar negativa effekter för nästa generation, ger omedelbara negativa effekter på fördelning och sysselsättning. Det politiska systemet, det vill säga väljare och politiker stretar emot, medan nästa generation saknar talesmän. Klara gränser för det politiska systemets beslutskompetens finns, åtminstone om det tar på sig ett ansvar för nästa generations välfärd.

Den svenska ekonomin befinner sig i en sådan förändringsfas, något som givit anledning till den övergripande analys av *Sveriges systemskifte* som ingår i projektet *Marknadsekonomin gränsvillkor*, samt till att ställa frågan: Är systemskiftet i fara?

Bibliografi

- Antonov, M. & Trofimov, G., 1991, *Learning Through Short-Run Macroeconomic Forecasts in a Micro-to-Macro Model*, IUI Working Paper No. 310, Stockholm.
- Antonov, M. & Trofimov, G., 1992 *Insider Trading, Macro-Diversity and the Long-Run Macro-Efficiency*, IUI Working Paper No. 355, Stockholm.
- Axell, B., 1985, *Kan inflation förbjudas?*, IUI, Stockholm.
- Braunerhjelm, P., 1990, *Svenska industriföretag inför EG 1992*, IUI, Stockholm.
- Braunerhjelm, P. & Carlsson, B., 1993, Entreprenörskap, småföretag och industriell förnyelse 1968–1991, *Ekonomisk Debatt*, utkommande.
- Carlsson, B., 1989, The Evolution of Manufacturing Technology and Its Impact on Industrial Structure: An International Study, *Small Business Economy*, Vol. 1, No. 1, s. 21–37.
- Carlsson, B., 1991, Productivity Analysis: A Micro-to-Macro Perspective; i E. Deiacio, E. Hörnell, & G. Vickery (red.), *Technology and Investment – Crucial Issues for the 1990s*, Pinter Publishers, London.
- Carlsson, B., 1992a, *Industrial Dynamics and the Role of Small Plants in Swedish Manufacturing Industry 1968–1988*, uppsats presenterad vid konferens om Management of Technology, Grenoble, IUI Working Paper No. 348, Stockholm.
- Carlsson, B., 1992b, The Rise of Small Business: Causes and Consequences, i W.J. Adams (red.), *Singular Europe: Economy and Policy of the European Community after 1992*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Dahmén, E., 1950, *Svensk industriell företagarverksamhet (1919–1939)*, band 1 och 2, IUI, Stockholm.
- Du Rietz, G., 1975, *Etablering, nedläggning och industriell tillväxt i Sverige, 1959–1970*, IUI, Stockholm.
- Du Rietz, G., 1980, *Företagsetableringen i Sverige under efterkrigstiden*, IUI, Stockholm.
- Eliasson, G., 1990, The Firm as a Competent Team, *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 13, No. 3.
- Eliasson, G., 1991a, Deregulation, Innovative Entry and Structural Diversity as a Source of Stable and Rapid Economic Growth, *Journal of Evolutionary Economics*, 1.
- Eliasson, G., 1991b, Modelling the Experimentally Organized Economy – Complex Dynamics in an Empirical Micro-Macro Model of Endogenous Economic Growth, *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 16, No. 1–2, även publicerad som IUI Conference Reports 1991:1, Småtryck 306.
- Eliasson, G., 1992a, *Arbetet*, IUI, Stockholm.
- Eliasson, G., 1992b, Business Competence, Organizational Learning, and Economic Growth: Establishing the Smith-Schumpeter-Wicksell (SSW) Connection, i F.M. Scherer & M. Perlman (red.), *Entrepreneurship, Technological Innovation, and Economic Growth. Studies in the Schum-*

- peterian Tradition*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, s. 251–279.
- Eliasson, G., 1992c, *The Theory of the Firm and the Theory of Economic Growth – an essay on the economics of institutions, competition and the capacity of the political system to cope with unexpected change*, IUI Working Paper No. 349, Stockholm.
- Eliasson, G., 1992d, *A Note: On Privatization, Contract Technology and Economic Growth*, IUI Working Paper No. 339.
- Eliasson, G., 1993, Företagens, institutionernas och marknadernas roll i Sveriges ekonomiska kris, Bilaga 6 i A. Lindbeck m.fl., *Nya villkor för ekonomi och politik*, SOU 1993:16.
- Eliasson, G. & Taymaz, E., 1992, *The Limits of Policy Making: An analysis of the consequences of boundedly rational Government using the Swedish micro-to-macro model (MOSES)*, IUI Working Paper No. 333, Stockholm.
- Fölster, S., m.fl., 1993, *Sveriges systemskifte i fara? Erfarenheter av privatisering, avreglering och decentralisering*, IUI, Stockholm.
- Oxelheim, L., 1988, *Finansiell integration*, IUI, Stockholm.
- Pelikan, P., 1988, Can the Imperfect Innovation System of Capitalism be Outperformed? i G. Dosi et al. (red.), *Technical Change and Economic Theory*, Pinter Publishers, London.
- Pelikan, P., 1992, The Dynamics of Economic Systems, or How to Transform a Failed Socialist Economy, *Journal of Evolutionary Economics*, Vol. 2, No. 1, s. 39–63.